

TRAKŲ BAŽNYČIOS IR STEBUKLINGAS ŠVČ. MERGELĖS MARIJOS – LIETUVOS GLOBĖJOS PAVEIKSLAS

MONSINJORAS VYTAUTAS RŪKAS

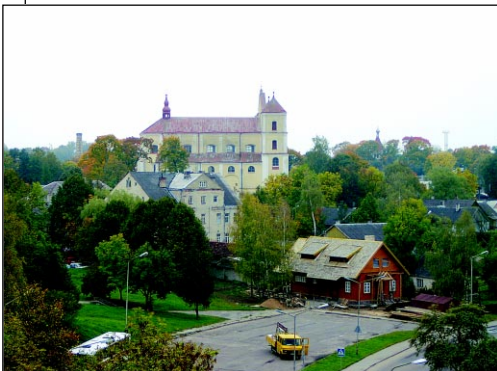
Trakų parapija

Trakų istorija – didelė Lietuvos istorijos dalis. Trakai – tai Lietuvos didžiųjų kunigaikščių – Gedimino, Kęstučio, Vytauto ir Kazimiero miestas. Trakų kunigaikštija – Trakų parapija, sufraganija, propozitūra arba Trakų dekanatas. 1430 metais Vytautas Didysis Trakų pilyje ruošėsi vainikuotis Lietuvos karaliumi. Čia jis tais pačiais metais ir mirė spalio 27 dieną.

Pagonybės laikais ant Galvės ežero pusiasalyje esančio piliakalnio degė šventoji ugnis ir vyko pagoniškos apeigos. 1387 metais Lietuvai apsikrikštijus, Trakams reikėjo naujos krikščioniškos šventyklos – bažnyčios. Jas Vytautas Didysis ir statė.

Trakų Salos pilyje įrengė koplyčią donžone. Joje meldėsi pilies rūmuose gyvenę kunigaikščiai. Koplyčia buvo sugriauta su pilimi 1655 metais. Meno istorikas P. Reklaitis rašė, „kad salos pilies didžiojo bokšto (donžono) šeštasis aukštas turėjo žvaigždinius skliautus ir galbūt tamavo bažnyčiai“. Architektas St. Mikulionis manė, kad pilies koplyčia buvo penktame aukšte. Čia išorinėje sienoje nuo kiemo pusės išliko žvaigždinių skliautų pėdsakai ir durys į balkoną (Lietuvos pilys, p. 135).

Pusiasalio, arba Kęstučio, pilyje, vartų bokšte irgi buvusi koplyčia. Jos fundatoriumi, J. Ordos nuomone, galėjęs būti Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Kęstutaitis, Vytauto brolis. Jis 1440 metų kovo 20 d. sąmokslininkų buvo nužudytas šalia savo miegamojo butusioje Šv. Mykolo Arkangelo koplyčioje, Pusiasalio pilyje. Piliai netekus gynybinės reikšmės tuomečio Trakų vaivados Marcijono Oginskio pastangomis 1678 metų Seimo nutarimu buvo atiduota dalis Pusiasalio pilies dominikonams (Baliulis, rankraštis), kurie iki tol glaudėsi kitoje Karaimų gatvės pusėje buvusioje medinėje vienuolių benediktinų bažnyčioje ir vienuolyne. Šiai bažnyčiai sudegus kartu su miestu 1794 metais, jos nebeatstatė, o pradėjo naujos mūrinės bažnyčios statybą Pusiasalio pilyje. Tačiau dėl pinigų stygiaus šių užmojų negalėjo realizuoti ir viename iš bažny-

Trakų parapiinė bažnyčia. Fotografavo G. Abaravičius 2003 m., nuotrauka iš Trakų istorinio nacionalinio parko direkcijos rinkinių

čios flygelių įrengė celes vienuoliams, kitame – to paties Šv. Mykolo vardo koplytelę. Centrinė nebaigtos bažnyčios nava liko be stogo ir buvo naudojama kaip kiemas. Deja, čia dominikonai meldėsi neilgai. Po 1863 metų sukilimo vienuolynas caro įsakymu buvo uždarytas ir paverstas kareivinėmis.

Trakų vaivada Martynas Goštautas 1483 metais fundavo dar vieną – šv. Mikalojaus Vyskupo vardo bažnyčią, kurios pageidavo Vilniaus vyskupas Vaitiekus Taboras. Bažnyčia pradėta statyti aukščiausioje miesto kalvoje. 1617 metais vyskupas ordinaras Eustachas Valavičius, prašant Trakų vaivadijos bajorams, šioje bažnyčioje įkūrė vienuolius bernardinus. Jie pradėjo statyti naują bažnyčią ir vienuolyną. Jų statybą fundavo Trakų vėliavininkas Jonas Judickis bei jo žmona Eleonora Rudaminaitė Judickienė ir Ona Oginskaitė Judickienė, o Trakų vaivados Aleksandras Chodkevičius (1605–1626) ir Petras Pacas (1640–1642) globijo naujai įsikūrusius vienuolius. Naujoji bažnyčia, turėjusi baroko pabaigos ir klasicizmo architektūros bruožų, buvo pastatyta ir pašventinta apie 1750 metus. Bažnyčioje buvęs senas, pasak legendų, stebuklingas šv. Mykalojaus paveikslas, puošnus švč. Marijos Mergelės altorius. Vienuolyne buvo stambus regiono mokymo ir kultūros centras, scholasteriumas, gausi ir vertinga biblioteka, kurioje buvo inkunabulų, knygrišykla. Į pietus nuo bažnyčios buvo šventorius su parapiinėmis kapinėmis, vadintomis Rasomis, o į vakarus – sodas.

Tačiau 1832 metais kaip ir visus vienuolynus šį vienuolyną caro valdžia uždarė. 1845 m. vienuoliai buvo perkelti į Iviją (šiandien – Baltarusija). 1850 m. pradėta vienuolyno rekonstrukcija į kalėjimą. Apie 1880–1883 m. nugriauta bažnyčia. Per Pirmąjį pasaulinį karą artilerijos sviediniai sugriovė vienuolyną–kalėjimą.

Kaip atrodė XIX a. viduryje vienuolynas ir bažnyčia, aprašo rašytojas Liudvikas Kondratavičius (Syrokmlė, 1861): „Apžiūrėkime Trakų bažnyčias. Pirmoji, kuri krito į akis, kai važiuojame, yra dabar uždaryta Bernardinų bažnyčia su didelio vienuolyno pastatais. Šv. Pranciškaus ordinas Lietuvoje buvo pelnytai laikomas senesniu už kitus, todėl minėtoji bažnyčia gal pastatyta ant kokios senos pagonių šventovės pamatų. Bet reikia pasakyti, kad šio ordino tėvai labai nedaug paliko žinių apie save. Garbindami Dievą, gerbdami gvardijoną, gerdami alutį, užkąsdami virta jautiena arba Trakų seliava, jie čia išgyveno du šimtus ir kelias dešimtis metų, nepalikę jokių rašytinių žinių. Vienuolynas buvo panaikintas, nuo drėgmės apipelijo kadaise puikios bažnyčios mūrai, pačia me vienuolyne įsikūrė apskrities teismas,„

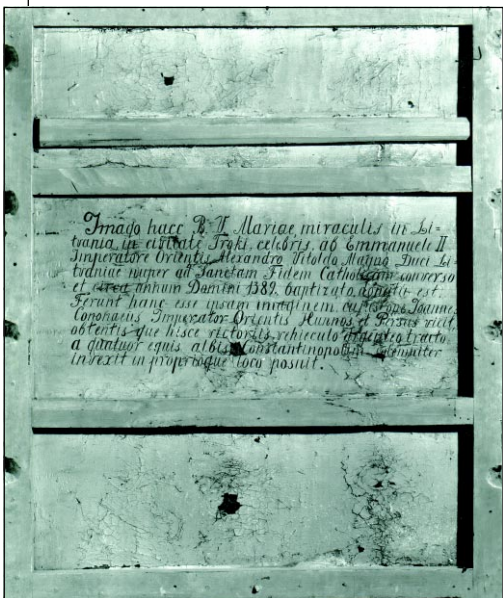
Lietuvą valdant Jogailos broliui ir vietininkui kunigaikščiui Skirgailai (1382–1392), Trakuose apsigyveno daug rusų stačiatikių. Jie mieste pasistatė cerkves ir vienuolynus: jau 1384 metais minima Skaisčiausiosios Dievo Motinos gimimo cerkvė ir vienuolynas pietiniame miesto gale, 1424 metais Kristaus

Trakų Dievo Motinos paveikslas. Fotografavo V. Ne-liubinas 1999 m., nuotrauka iš Trakų istorijos muziejaus rinkinių.

Trakų Dievo Motinos paveikslas su apkaustais, 1994 m. nuotrauka iš Trakų istorinio nacionalinio parko direkcijos rinkinių.

Trakų Dievo Motinos paveikslas kita pusė, 1995 m. nuotrauka iš P. Gudyno restauravimo centro tyrimų medžiagos.

gimimo cerkvė ir vienuolynas prie Pusiasalio pilies, 1520 metais Bažnytėlės saloje minima Šv. Jurgio cerkvė, kuri tapo Sapiegų giminės mauzoliežumi, o 1530 metais Prisikėlimo cerkvė.

Iš amžių glūdumos mus pasiekė tik dvi šventovės – Skaisčiausiosios Dievo Motinos gimimo cerkvė, statyta 1863 metais, ir Trakų parpinė Šv. Marijos Apsilankymo vardo bažnyčia, 1409 metais gegužės 24 d. funduota Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto. Gotikinė bažnyčia dėl bažnyntinių kanonų buvo pastatyta apsi-
de į rytus. Senasis, pagrindinis įėjimas į bažny-
čią buvęs šiaurės pusėje, t. y. nuo Pusiasalio pi-
lies. Vytauto bažnyčia, išstovėjusi apie 200 me-
tų, buvo remontuojama ir perstatoma Trakų kle-
bono, Vilniaus vyskupo Eustachijaus Valavi-
čiaus XVII a. pradžioje. Dešinėje pusėje, navos
pradžioje 1700 metais įrengta Daugirdiškių dva-
rininkų Riomerių koplyčia–mauzoliežus su al-
toriumi bei memorialinėmis lentomis. Po šia
koplyčia ilsisi aštuonių Riomerių šeimos narių
palaikai, tarp jų ir dailininko Alfredo Riomerio
(1832–1897 m.). 1718 metais bažnyčia iš pa-
grindų rekonstruota, jos fasadams suteikiant ba-
rokinių elementų. Barokinis ir bažnyčios inter-
jeras. Tais pačiais metais buvo sukurtas baroki-
nis didysis altorius su skulptūromis, gipsatūro-
mis. Altoriaus centre – Dievo Motinos Trakų
Madonos paveikslas, kuriame yra švč. Mergelės
Marija su Kūdikiu. Šiuo stebuklingu švč. Mer-
gelės Marijos – Lietuvos globėjos paveiks-
lu bažnyčia išgarsėjo. Yra pasakojama, kad pa-
veikslas nutapytas Konstantinopolyje 1123 m.
Imperatorius Emanuelis II Paleologas padova-
nojo šį paveikslą 1390 m. Vytautui. Vytautas,
palaikęs paveikslą pilyje, apie 1409 m. padova-
nojo savo paties funduotai bažnyčiai. Pasako-
jama, kad Bizantijos imperatorius Jonas Kom-
nenas (1118–1143 m.) sakęs, kad pergalę prieš
hunus ir persus pasiekęs Marijai užtarus, tad
grįždamas į Konstantinopolį šį paveikslą į miestą

įvežęs sidabrinio triumfo vežimu, traukiamu keturių baltų žirgų. „Šią tradiciją patvirtinančių dokumentų neturime, tačiau istoriškai ji galima, mat Emanuelis II Paleologas, ieškojęs Europos šalyse, taigi ir Lietuvoje, pagalbos prieš Turkiją, tikrai galėjo tokią dovaną Vytautui atsiųsti, nebūtinai iš Bizantijos“, rašo L. Šinkūnaitė (Logos, Nr. 26).

1994–1995 metais Trakų Marijos paveikslas buvo restauruotas, pirmą kartą visapusiškai jį ištyrus Prano Gudyno muziejinių vertybių restauravimo centre. Deja, nevienareikšmiški tyrimų rezultatai taip ir liko neapibendrinti, nes gausiam specialistų būriui stigo dailės istoriko. Dabar žinoma, kad paveikslas nutapytas aliejumi ant lentos XVI a. II pusėje. Jis tuomet buvo didesnis nei šiuo metu yra – 127, 7 cm pločio ir 160, 7 cm aukščio. Marija buvo pavaizduota visu ūgiu ir jos figūros būta kitokių proporcijų: siuresnės ir kiek trumpesnės, poza frontali, kojos rėmėsi į pagalvę su kutais. Vienplaukę Marijos galvą turbūt puošė rožių (?) vainikas. Marijos rankų padėtis taip pat buvo kitokia: tikriausia abiem rankom prieš save ji laikė ant kelių sėdintį kūdikį. Smulkiu ornamentu graviruotas ir auksuotas plokščias fonas atvaizdui suteikė sakralumo. Taigi toks Trakų Marijos pirmavaizdis priklausė iškilmingiausiam Modegeterijos tipui, kai Dievo Motina ir Kūdikis vaizduojami visu ūgiu frontaliai. Manoma, kad toks ikoniškas vaizdavimas yra ganėtinai ankstyvas ir tik toks paveikslas galėjo būti garbinamas Hodegeno vienuolyne Konstantinopolyje. Bizantijos ir Europos dailėje aptartojo tipo kūriniai dažniausiai pasitaiko iki XV a. vidurio. Techninių ir technologinių tyrimų rezultatai apibrėžia galimas pirmavaizdžio sukūrimo chronologines ribas, kurių anksčiausia siekia XV a. pirmąją pusę. Taigi tikėtina, kad Vytautas Didysis iki 1430 metų galėjo tą paveikslą padovanoti Trakų švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčiai. Tai yra Hodegeterijos variantas, kuriame susilydė šio tipo ikonografijos bizantinė ir vakarietiškoji, veikiausiai iš Vidurio Europos, pvz., Čekijos ar Vokietijos žemių, tradicijos.

Paveikslas įgijo dabartinį vaizdą po Tridento visuotinio bažnyčios susirinkimo. Tada paveikslas buvo pertapytas: Marijos galva apgaubta apsiautu, nupjauta apatinė paveikslo dalis su Marijos kojomis. Kūdikis pasodintas dešinėje, rankoje nutapyta trižiedė rožės šakelė, simbolizuojanti atsinaujinimą ir gyvastingumą.

XVIII a. pradžia priklauso ir seniausia dabar turima Marijos karūna, kurią dovanojo, anot tyrinėtojo J. Vaišnorio, Leonas Sapiega. Tačiau ir pertapytas kūrinyje liko ikoniškas ir išsaugojo tą patį Modegeterijos, kiek modifikuotą ikonografijos tipą. Paveikslas buvo papuoštas XVIII a. sidabriniais kaltais aptaisais.

Paveikslas greitai ėmė garsėti pasireiškančiomis malonėmis bei stebuklais. Jis pradėtas garbinti ir imtas gausiai lankyti maldininkų. 1611 metų balandžio 12 d. karalienė Konstancija (1605–1635 m.) Trakuose meldė, kad pasveiktų karalius Zigmantas Vaza (1587–1632 m.) ir būtų pasiekta pergalė Smolensko žygyje. Karalius pasveiko, o nesėkmingai net dvejus metus apgultyje laikytas Smolenskas buvo paimtas po trijų mėnesių. 1639 metų liepos 10 dieną Trakų Dievo Motinos paveikslo pagerbti atvyko iš Vilniaus ir pats karalius Vladislovas Vaza (1632–1648 m.). 1604 metais Lietuvoje siautėjo maras, o po jo badas, Vilniaus vyskupas Benediktas Vaina (1600–1615 m.), buvęs ir Trakų klebonu, organizavo atgailos procesiją iš Vilniaus į Trakus. Visą keturių mylių (apie 30 km) kelią vyskupas Vaina ėjo basas. Kas mylią procesija sustodavo ir jėzuitai sakydavo pamokslus. Maras liovėsi siautėjęs. Nuo to laiko maldininkų iš

Vilniaus ir visos Lietuvos bei Lenkijos, Gudijos, Ukrainos procesijos tapo tradicinėmis, jie traukė į Trakus, ieškodami savo sielai ir kūnui sveikatos ir atgaivos.

Paveikslas garsėjo stebuklingumu ir Romos popiežius Klemensas XI (1700–1721 m.) vainikavo jį auksine karūna bei pavedė Vilniaus vyskupui Bžostovskuiui (1686–1722 m.) organizuoti vainikavimo iškilmes, kurios tęsėsi devynias dienas. Šis paveikslas buvo pirmuoju Lietuvoje Romos popiežiaus vainikuotu paveikslu po 1717 metais vainikuoto garsiojo Čenstachovo Dievo Motinos paveikslo. 1718–1783 metais Trakuose buvo užregistruoti 42 stebuklai, vėliausi – 1902 metais. Už stebuklus žmonės aukodavo paveiksliui padėkos votus. L. Šinkūnaitė straipsnyje „Garbingasis Trakų parapijinės bažnyčios paveikslas ir jo sekimai“ (Logos, Nr. 26) rašė: „Trakų parapijinės bažnyčios švč. Mergelės Marijos garbingasis paveikslas, kuriuo Marija 1718 m. rugsėjo mėn. 4 d. buvo karūnuota kaip Lietuvos globėja, iki pat XVIII a. pabaigos buvo garsiausias Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Kadangi tikėta, jog stebuklingas yra ne tik paveikslas, bet ir jo kopijos, kūriny, ypač baroko epochoje, kartotas įvairiomis formomis: paveikslais, raižiniais, medalikėliais“. Tokios kopijos plito Lietuvoje – Giedraičių, Gruzdžių, Onuškio, Kazokiškių, Nemenčinės, Varnių ir Vilniaus bažnyčiose. Seniausia – 1700 metų kopija ir garsiausia yra Latvijoje, Agluonos bažnyčioje. Šios kopijos irgi ėmė garsėti stebuklais.

Ypač įdomi istorija su paveikslo karūnomis per Antrąjį pasaulinį karą. Dar karo išvakarėse karūnos buvo paslėptos po bažnyčios grindimis prie sakyklos. Ir tik 1975 metais gavus leidimą keisti grindis, kunigas, dabartinis prelatas, o tuomet buvęs Trakų bažnyčios vikaras ir vėliau jos klebonas Algirdas Gutauskas, leidus a. a. arkivyskupui Julijonui Steponavičiui, atvykęs į Trakus parodė vietą, kur buvo paslėptos paveikslo karūnos, monstrancija ir brangiausias votas. Šią paslaptį prelatas buvo sužinojęs iš bažnyčios senuko vargonininko Grabovskio. Brangenybės buvo surastos ir jau man, ilgamečiam šios bažnyčios klebonui, teko garbė ir didelė atsakomybė jas saugoti iki 2000 metų, t. y. dar apie 25 metus. 2000 metais karūnos, senieji liturginiai rūbai, garsioji Trakų bažnyčios monstrancija, votai kardinolo sutikimu buvo eksponuoti Taikomosios dailės muziejuje Krikščionybės parodoje.

Be garsiausio Trakų Dievo Motinos – Lietuvos globėjos, bažnyčioje yra ir daugiau ne mažiau garsių paveikslų. Ant sienų kabo Marijos Rožančinės, šv. Roko su šv. Judu Tadu, Nekaltojo prasidėjimo paveikslai. Labai vertinga baroko stiliaus sakykla, padaryta XVIII a. pab. – XIX a. pr., bei vargonai, kurių vėlyvojo baroko stiliaus su klasicizmo dekoru elementais prospektas įrengtas 1800 m., fundatorius vyskupas Steponas Giedraitis. Instrumentas padarytas 1911–1912 m. Viniuje, meistras Vaclovas Bernadskis.

XVIII a. bažnyčia tarnavo kaip turto saugykla. 1736 m. paklebonio testamente nurodoma, jog jos viršuje buvo pilami grūdai. 1812 m. klebonas Čerskis organizavo joje bažnyčios turto apsaugą nuo plėšikaujančių maršalo Davu kareivių. Kai prie bažnyčios pasirodydavo kariai, buvo pradedama skambinti varpu, kad sukeltų visus likusius miestelėnus bažnyčią ginti.

Šalia bažnyčios, o vėliau už šventoriaus tvoros ilgą laiką buvo Trakų miesto parapinės kapinės, minimos dar 1753 metais.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad Trakų Dievo Motinos paveikslas turi seną. Vytauto Didžiojo laikus siekiančią garbinimo istoriją ir kaip pati Trakų bažnyčia religinių gyvenimą liudija nuo pat pirmųjų krikščionybės žingsnių.

THE CATHOLIC CHURCHES OF TRAKAI: THE CHURCH OF THE VISITATION OF THE BLESSED VIRGIN MARY AND THE FAMOUS WONDER–WORKING IMAGE OF THE MOTHER OF GOD, PATRON OF LITHUANIA

Summary

Trakai was a Lithuanian landholding that belonged to Gediminas, Kęstutis and Vytautas. The Duchy of Trakai, the Parish of Trakai (to use ecclesiastical terminology), the Trakai suffragan province, the Trakai Deanery. Here in 1430 Grand Duke Vytautas the Great planned to be crowned king of Lithuania in Trakai Castle. Here he died, uncrowned, on October 27 1430.

Before the Conversion of Lithuania (1387) Trakai, like the whole of Lithuania, was a pagan holy place. The Lithuanian sacred fire burned in the hill–fort beside Lake Galvė and religious rites were performed there. After the adoption of Christianity, a church was required. Thus at the turn of the fourteenth and fifteenth centuries a chapel of St Michael was built in the gate tower of Peninsula Castle that Kestutis had built. After the Peninsula Castle lost its defensive significance the palatine of Trakai, Marcin Ogiński and his wife Marcibela founded a Dominican priory church there under the same dedication. In 1822 the Dominicans built a brick church and priory there. After the Uprising of 1863 the still incomplete priory was destroyed on the tsar's orders and the buildings were turned into a military barracks. Another chapel was built in the Island Castle main tower. The castle and chapel were destroyed by the Muscovites in 1655. In 1490 Grand Duke – King Casimir Jagiellończyk (1440/47–1492) built another church for Trakai, dedicated to St Nicholas the Bishop and it was here in 1522 that the palatine of Trakai, Albertas Goštautas, founded a Bernardine friary. In 1617 Bishop Eustachijus Valavičius of Vilnius (1616–30), a former parish priest in Trakai, built the Bernardines a new brick church with a large brick monastery. After the tsar closed the friary in 1845 the Bernardines were sent to Ivia in what is now Belarus, parcelled out monastery property, knocked down the friary towers and turned the building into a military ammunition warehouse. In 1864 the local authorities wished to set up an Orthodox church in the Catholic church, but this plan was not implemented, although a prison was built in the monastery instead. During World War One Russian and German troops destroyed all the buildings on the hill (1915).

One Catholic church has survived in Trakai to this day. This is the Church of the Visitation of the Blessed Virgin Mary that was built in 1409 by Vytautas the Great.

This Trakai sanctuary, the Vytautas Church, stands in the middle of the town, although it has been knocked down many times. The church is famed for its miraculous icon of the Madonna and Child, the oldest in Lithuania. According to tradition this image was given to the church by Vytautas himself after he received it from Emperor Manuel II Palaiologos of Byzantium (1391–1425) as a baptism gift. The back of the painting bears an inscription: “this is the painting that the Byzantine emperor, John II Comnenes (1118–43) carried into the city of Constantinople in a fine silver carriage drawn by four white horses on his return to the city from defeating the Persians and Huns, a victory he attributed to Mary’s intercession“.

The Trakai image soon became famous for miracles. Its fame spread throughout the lands of the Grand Duchy of Lithuania and Prussia. Pilgrims began to come to Trakai to heal their body and soul. The Trakai Mother of God came to be regarded as a special protector and intercessor on behalf of Lithuania.

As devotion grew and miracles increased, in 1718 Bishop Konstantin Brzostowski of Vilnius asked papal permission to crown the image with crowns from the Vatican. This was the first image of Mary to be so honoured in Lithuania. Under this influence artists began to make copies of the image which also soon became famed for miracles.